

יעקב מדן

כי קרוב אליך
לשון מקרא ולשון חכמים

במדבר

יעקב מדן

כי קרוב אליך
לשון מקרא ולשון חכמים

במדבר

ידיעות אחרונות • ספרי חמד • ישיבת הר עציון

Yaakov Medan
The World is Very Near – Bemidbar
יעקב מדן
כי קרוב אליך – במדבר

עורך אחראי: רב איכנולד
עורך תחום יהדות: עמיחי ברהולץ
עריכה לשונית: משה גרוס
עיצוב הכריכה: עדי צור
סדר: טפר בע"מ

המפות שבספר מתוך אטלס דעת מקרא, באדיבות הוצאת מוסד הרב קוק ירושלים.

המערכת עשתה ככל יכולתה על מנת לאתר את בעלי הזכויות של כל החומר (לרבות צילומים) שנלקח ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות, ואם יובאו לידיעתנו, נפעל לתקן במהירות הבאות.

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר המידע, לשרר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר - כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

All Rights Reserved © 2021

Miskal – Yedioth Ahronoth Books and Chemed Books | P.O.B. 445, Rishon LeZion 7510302, Israel

כל הזכויות בעברית שמורות © 2021 למשכל – הוצאה לאור מייסודן של ידיעות אחרונות וספרי חמד | ת"ד 445, ראשון לציון 7510302 | E-mail: info@ybook.co.il

Printed in Israel 2021 | ISBN 978-965-201-337-8 | מסת"ב 362-6533 | נדפס בישראל 2021

לבתי היקרה מרים גבריאלה באהבה גדולה

"ואל-תטש תורת אמך"

(משלי א, ח)

ספר זה מוקדש

לעילוי נשמתה ולזכרה המבורך של

פייגה בת יצחק ושרה בדנר ע"ה

FAYE BODNER A"H

בהוקרה באהבה ובגעגוע אין קץ

ילדיה משה שרגא וסימה גולדה

נכדיה נכדותיה וניניה

רעננה – אפרת – ניו יורק

לע"נ

חיים יואב בן ידידיה משה ובילא הדס קימלמן ז"ל

חיה בת יהונתן ושרה פושעט ז"ל

"עוד ינובון בְּשִׁיבָה דְּשָׁנִים וְרַעֲנָנִים יִהְיוּ"

בהוקרה ובהערכה לראש הישיבה הרב יעקב מדן יצ"ו

שמאיהב את התורה על לומדיה למעלה מיובל שנים

תוכן

13	במקום הקדמה
	פרשת במדבר
17	המפקד בתחילת השנה השנייה
30	שבט הלוי
46	הדגלים
50	תולדות אהרן ומשה
53	פקודי משפחות הלויים ותפקידיהם
	פרשת נשא
61	המשולחים אל מחוץ למחנה וגזל הגר
66	הסוטה
91	הנזיר
108	ברכת כוהנים
118	חנוכת המשכן
	פרשת בהעלותך
127	המנורה
136	הכנת הלויים לעבודתם
140	פסח
150	עמוד האש ועמוד הענן
153	החצוצרות
160	תחילת המסע
164	חובב בן רעואל
174	פרשת 'ויהי בנסע הארץ'
179	המתאוננים
182	המתאווים ומינוי שבעים הזקנים
203	מרים, אהרן והאישה הכושית

פרשת שלח

221	חטא המרגלים
242	חברון וכלב בן יפונה
249	חטא העם וחטא המעפילים
263	תפילת משה וגזירת ארבעים שנות המדבר
274	חטא המעפילים
291	מנחת נסכים
293	החלה
294	קרבן שגגת הציבור
301	העושה ביד רמה והמקושש
308	פרשת צצית

פרשת קורח

323	מחלוקתם של מאתיים וחמישים נשיאי העדה
334	מחלוקת קרח ובני לוי על אהרן
342	מחלוקתם של דתן ואבירם עם משה
355	המגפה והקטורת
362	מבחן המטות באוהל העדות
369	מתנות כהונה ומתנות לוייה
383	סיכום מעמדו של שבט הלוי

פרשת חוקת

389	פרה אדומה
404	חטא מי מריבה
420	על גבול ארץ אדום
436	בנחלי ארנון ומצפון להם

פרשת בלק

459	מזימת בלק
467	ההיתר לבלעם ללכת ופרשת האתון
476	משלי בלעם
498	חטא בעל פעור
508	מעשה פינחס

פרשת פינחס

525	ברית השלום עם פינחס
538	המפקד בערבות מואב
546	חלוקת הארץ לנחלותיה
552	צלפחד ובנותיו
560	מקצת דיני ירושה
573	מינוי יהושע למנהיג
584	קרבנות המוספים

פרשת מטות

593	הנדר והתרתו
618	מלחמת מדיין
632	נחלת בני גד ובני ראובן
648	נחלתו המזרחית של חצי שבט מנשה

פרשת מסעי

661	רשימת המסעות
668	מצוות ירושת הארץ וחיוב הורשתה
674	גבולות הארץ והנשיאים המנחילים
679	ערי הלוויים
688	דין רוצח וערי מקלט
706	טענת ראשי האבות למטה מנשה

במקום הקדמה

ספר זה על חומש הפקודים (במדבר) הוא הספר השלישי בסדרת 'כי קרוב אליך' (על תורת כוהנים – ויקרא – עדיין לא זכינו לכתוב). חומש הפקודים הוא חומש מגוון מאוד המשלב בתוכו מצוות לשעתן, בעיקר בענייני פירוק המשכן והרכבתו, חנוכתו, טיהור הלוויים ופדיית הבכורות מחד גיסא, ומצוות כיבוש הארץ ולחוקת הנחלות מאידך גיסא. הוא משלב בתוכו גם מצוות רבות לדורות עולם וגם את מעשי עזיבת הר סיני בדרך לארץ החמדה המובטחת לעם, הנדודים הרבים במדבר וכיבוש עבר הירדן המזרחי בידי משה וצבאותיו. אך בעיקר הוא כולל בתוכו את המשברים הרבים שעם ישראל עבר מיום שעזבו את הר סיני ועד שבאו אל ערבות מואב ערב הכניסה לארץ. הספר כולל בתוכו לכאורה את כל ארבעים שנות המדבר פרט לשנה הראשונה עד להקמת המשכן, אך למעשה הוא כולל תיאור של השנה השנייה ליציאתם ממצרים (ואולי מעט מן השנה השלישית, ודבר זה יתברר לנו בע"ה בפרק כ') ושנת הארבעים. בתווך נותר חלל גדול של סילוק השכינה מן המחנה הנוזף ורמזים בודדים על התלאות שעברו עליו.

עיקר תפקידנו בספר יהיה מלבד נגיעה קלה במצוות ה' הרבות שבספר, להיות עם ישראל הנודד בשבילי המדבר בין נחש לעקרב, בין שבטים שוסי מדבר (שבטי המדבר ששוד השיירות הוא פרנסתם) אכזרים לצימאון למים, בין חטאים ככדים הנובעים ממצוקות המדבר ומן הפחד מהבלתי-נודע בארץ הנעלמת לבין קבלת דין שיש בה לא מעט אצילות על חטאיהם שהביאום לגלות המדבר הקשה, לחוש את כאבם ולדעת לבקש עליהם גם מעט זכות בחטאיהם. אנו נהיה עם העם גם ברגעיו הגדולים כעם לכרד ישכון ובגויים לא יתחשב וכישועות שזימן להם ה' בדרכם לארץ חמדה המובטחת, וגם שם תהיה מגמת עיקר פירושונו יותר הזדהות נפשית מאשר הבנה אינטלקטואלית. זאת לעניות הבנתנו הייתה גם מגמת חז"ל במדרשיהם, ובדרכם נשתדל ללכת גם אם נחטא לעתים בעצמאות פרשנית כלשהי.

כאמור, חומש הפקודים הוא ספר גדוש ומורכב, ואף פירושונו האריך מעט לעומת פירושונו בספרים הקודמים. הרחבנו לא מעט במצוקותיו הגדולות של העם במרגלים, בעדת קרח ובחטא בעל פעור ונגרריו בשל הכאב הגדול הטמון בהן, והרחבנו גם

בפרשיות המצוות וההלכות העולות מהן. בעניין זה השתדלנו ככל כוחנו המעט שלא להיכנס לניתוחי עומק הלכתיים שמקומם בתוך בית המדרש, שהרי ספרנו נועד לגובה עיניו של כל קורא. השתדלנו לנגוע בעיקר בפרטי ההלכה הנראים לנו נובעים ממהותה של המצווה ומן הקשר שלה אל פשוטו של מקרא. עדיין קיימת אפשרות סבירה ששותפנו החביב לספר, הקורא היקר, ימצא שחלק מן הנושאים ההלכתיים כבר ועמוס מדי עבורו, והוא מוזמן לדלג על חלק מפרקים אלו ולעבור לפרקים קלים יותר. הצורך שחשנו לקרב את דעתם של חז"ל בעלי ההלכה לפשוטו של מקרא ולהביט דרך ההלכה אל מהותה של המצווה בא לעתים על חשבון רהיטות קריאתו של הקורא הממוצע, ואנו מתנצלים על כך.

פעמים רבות טבענו בספר, ובעיקר בהערות, את טביעת אצבעותיו המבורכות של אלופי ומיודעי הרב אהרון פרידמן, ראש ישיבת יבנה (להלן: הרא"פ), ופעמים נוספות הבאנו דברים שנשאו חן בעינינו ששמענו מתלמידי חכמים אחרים, ובעיקר ממו"ר הרב יואל בן נון. יבואו על הברכה נוסף להם גם ידידי היקר רבי משה גרוס, עורך הלשון, שערך את הספר בטוב טעם ודעת ובהערות מחכימות נוספות ורבות, ידידי היקרים משיבת הר עציון ר' הלל מן שהטה את שכמו לסבול את עול הוצאת הספר ור' נועם שליט שסייע רבות במלאכה, בטרחה רבה ומאור פנים. עמם אזכיר לטובה את כל הישיבה הקדושה, ישיבת הר עציון, שהייתה לי כמעט כל ימי חיי לבית, את מורי ורבותי נוחם ערן מוה"ר יהודה עמיטל ומוה"ר אהרן ליכטנשטיין ז"ל, ועמם את מנהל הישיבה הכמעט נצחי, משה מושקוביץ, שהלך לעולמו ימים ספורים לפני הוצאת ספר זה.

נזכיר לטובה ובהוקרת תודה עמוקה את מערכת "ידיעות ספרים", את דובי איכנולד העומד בראשה, את עמיחי ברהולץ עורך תחום יהדות, את שלומית פרטוק והצוות בטפר שעמלו רבות על הוצאת הספר נקי ומנופה ככל האפשר מטעויות. אחרונה חביבה, אזכיר את אשתי היקרה רותי, שטעמה הטוב, עצותיה ומסירותה ליוו אותי בכל דף שכתבתי, ואחרונים אחרונים חביבים – אתם הקוראים, השותפים האמיתיים שלי למסע המפרך בשבילי המדבר בארץ צייה ועייף בלי מים, בעקבות אבותינו הקדמונים ומנהיגיהם מנהיגינו הדגולים, משה ואהרן. ויהי נועם ה' א־לוהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה דינו כוננהו. באהבה גדולה, יעקב

פרשת במדבר

המפקד בתחילת השנה השנייה

א. המפקד

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַשָּׁנָה
הַשְּׁנִיית לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמִשְׁפְּחֹתֵם לְבֵית אֲבוֹתְכֶם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגִלְגָּלְתָּם: מִבְּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וּמֵעַלָּה כָּל יֵצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצַבְאֹתֵם אֹתָהּ וְאֶהְרֹן (א, א-ג):

מה טיבו של מפקד העדה בתחילת השנה השנייה לצאתם ממצרים?
נביא את שתי התשובות המקובלות לשאלה זו, נרחיב עליהן מעט וננסה לענות
בדרך שלישית.

זו לשון הרשב"ם:

לפי שמעתי צריכים ללכת לארץ ישראל ובני עשרים ראויים לצאת בצבא
המלחמה, שהרי בעשרים בחדש השני הזה נעלה הענן, כדכתיב בפרשת
בהעלותך, וכתב שם נוסעים אנחנו אל המקום וגו'. ולכך ציוה ה' בתחילת
חדש זה למנותן (רשב"ם א, ב):

חומש הפקודים לפנינו אמור לעסוק בהכנות לכיבוש הארץ וכיבושה בפועל.
התקלה שדחתה את כיבוש הארץ בארבעים שנה ובדור שלם, חטא המרגלים, עדיין
לא אירעה. בשנה הראשונה עסקו בני ישראל במתן תורה ובהקמת משכן ה'. עתה,
משנחנך המשכן (בחורש הראשון לשנה השנייה), ויש דרך לשכינה לשרות בתוך
בני ישראל גם לאחר שיצאו מהר סיני, יש צורך לעסוק בהכנות לכיבוש הארץ
ולהתנחלות בה. כיבוש הארץ דורש הקמת צבא מתאים, צבא בן שישים ריבוא
לוחמים, ולכך נועד המפקד.

נעקוב מעט אחרי המילים שהתורה משתמשת בהן במפקד: 'כל זכר', 'מבן עשרים
שנה', 'יוצא צבא', 'לצבאותם', 'מטה' ו'מטות', 'דגל' ו'דגליהם', 'פקודים'. מילים
אלו מזכירות לנו צבא מלחמה המחולק למטות, ופקידתו היא תחילת ההיערכות
למסע המלחמה.

המטות וההגלים מתחילים לנסוע למטותם ולדגליהם להלן בפרק י', ומיד אחרי תיאור נסיעתם נזכרת תפילת משה:

וַיְהִי בְּנִסְעֵ הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ה' וַיִּפְצוּ אֵיבֶיךָ וַיִּנְסוּ מִשְׁנֵאֵיךָ מִפְּנֵיךָ
(י', לה):

זוהי, על פי תוכנה, תפילה לפני יציאה לקרב.

מסגנונה של התורה למדנו עיקרון חשוב בהקמת הצבא הרצוי על פי התורה, עיקרון שנכנה בשם 'צבא העם'. צבא כיבוש הארץ מגויס מכל משפחה ומכל בית אב. הוא שונה עקרונית, לטוב ולמוטב, מצבא מקצועי של שכירי המלך. צבא מקצועי בדרך הטבע מיומן יותר ומסוגל להתמחות גם בתחומי הפרשים והמרכבות ובתחומים מקצועיים נוספים. השלטון עשוי להעדיף אותו, אם מסיבות ענייניות של ניהול טוב יותר של מלחמה ואם מסיבות של כוחו של המשטר, משלם המשכורות של החיל המקצועי. חייל מקצועי יהיה נאמן בעיקר למלך או למשטר, נותן לחמו ומימיו. צבא עם יהיה נאמן לעם, למשפחותיו ולבתי אבותיו.¹

1. בדברינו על ספר שמות בתחילת פרשת 'כי תשא' (עמ' 480-487) הרחבנו מאוד על המפקד לצורך המלחמה וגם על המפקד של דויד והסיבה לנגף במפקדו. הרמב"ן דן בכך כאן בפרשתנו, ושם כתבנו דעה שונה משלו.

אמר הכותב: בדרך הטבע מתגבש רצון להשוואות אפשריות בין המחנה הצבאי הראשון של בני ישראל במדבר סיני לבין צה"ל שלנו, הצבא העברי הראשון אחרי אלפיים שנות גלות. ישנן השוואות לא מעטות (וגם הבדלים לא מעטים). אגע כאן בהשוואה אחת שלמדתי ממו"ר הרב יואל בן נון: דומה שאין תקדים צבאי בצבאות העולם לערך שפיתח צה"ל, ש'הצבא צועד על חופשותיו'. חיילי צה"ל מוכנים לכל מסירות במלחמה, אך הם זקוקים לחופשה כל זמן קצוב, ולא ארוך מדי. הם אינם זקוקים לחופשה זו כדי לצאת לביילוי בעיר הגדולה או לדבר דומה, אלא כדי להיות שעות מספר עם משפחתם, עם הוריהם או עם נשיהם וטפם. תעסוקות צבאיות דוגמת מלחמת וייטנאם או אפגניסטאן, שבהן חיילים נפרדים מבתיהם למשך זמן ארוך מאוד, אינן מתאימות לחיילי צה"ל. מיד עם תום מלחמת יום הכיפורים ועל קו התפר בינה לבין השירות הארוך שאחריה, וכן בימי שהותו בלבנון, נטל צה"ל על עצמו סיכונים לא קטנים בתנועה מן הקו המבצעי אל החופשות ובחזרה (דוגמת אסון המסוקים). מעורבות פעילה כל כך של הורים (תדע כל אם עבריייה...) ובנות זוג בנעשה ביחידות הקדמיות בצה"ל אינה מקובלת בצבאות אחרים. זהו מקור לבעיות רבות אך גם מקור כוח. פרשת אשת יפת תואר אינה מתאימה כלל לצה"ל, משום שהרקע שלה הוא ניתוק ארוך בין הלוחם למשפחתו, ומה שקרה לחיילי ארה"ב בווייטנאם עם הנשים המקומיות יוכיח זאת.

בפרשתנו התורה מדגישה שגיוס הלווחים הוא 'איש למשפחותיו על בית אבותיו'. הקשר בין הלווחם למשפחתו, בעיקר לקראת מלחמת כיבוש הארץ הארוכה, הוא קשר חיוני בעיני התורה. לכן ספר יהושע מדגיש את שיבת מחנה המלחמה לגלגל בין קרב לקרב, ובגלגל ישבו משפחות הלווחים. דומה

הרמב"ן מביא אף הוא פירוש כשל הרשב"ם, אך בהקדמתו לספר במדבר הלך בדרך שונה:

אחר שביאר תורת הקרבנות בספר השלישי, התחיל עתה לסדר בספר הזה המצות שנצטוו בענין אהל מועד, וכבר הזהיר על טומאת מקדש וקדשיו לדורות. ועתה יגביל את המשכן בהיותו במדבר כאשר הגביל הר סיני בהיות הכבוד שם צוה: 'והזר הקרב יומת', כאשר אמר שם: 'כי סקול יסקל', וצוה: 'ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו', כאשר הזהיר שם: 'פן יהרסו אל ה' לראות וגו', וצוה: 'ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח', כאשר אמר שם: 'וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו וגו', 'והכהני' והעם וגו', והנה צוה איך תהיה משמרת המשכן וכליו ואיך יחנו סביב ויעמוד העם מרחוק והכהנים הנגשים אל ה' איך יתנהגו בו בחנותו ובשאת אותו ומה יעשו במשמרתו והכל מעלה למקדש וכבוד לו, כמו שאמרו: 'אינו דומה פלטרין של מלך שיש לו שומרין לפלטרין שאין לו שומרין'.

לדבריו, המפקד הוא חלק מסידור מחנה ישראל מסביב למשכן, כדרך שחנו מסביב להר סיני בעת השראת השכינה עליו. תפקיד המחנה הוא להגביל את העם מלגשת אל המשכן עצמו בלא צורך ברור ולקבוע את המרחק בין המחנה לבין המשכן לצורך מעלתו וכבודו וגם כדי למנוע סיכון מיותר מהעם. סידור המחנה הוא המשך לבניית המשכן ולתורת הקרבנות שנאמרה בו, וכך הוא ממשיך את הספרים שמות וויקרא.

שנוכל להניח שגם בני ראובן ובני גד, שהותירו את בני משפחותיהם במזרח הירדן ויצאו למלחמה הארוכה על כיבוש מערב הירדן, נשלחו בידי יהושע לחופשות משפחה בין מערכה למערכה. בבעיה חריפה מסוג זה עסקנו בהרחבה בספרנו, **דויד ונת שבע – החטא, העונש והתיקון** (אלון שבות תשס"ב, עמ' 35-37, 83-87).

עוד נעיר על הצו 'איש למשפחותיו על בית אבותיו': צה"ל שונה מרוב צבאות העולם החופשי בכך שכל אזרח חייב להתגייס ולשרת בו. הוא צבא העם, ולא צבא של מקצוענים המתפרנסים מחרבם. לצבא של מקצוענים יתרונות רבים ולא נבוא כאן לפרטם. אפשר שהתורה, שחששה מצבא פרשים גדול (המצווה למלך ורברים י"ז: 'דק לא ירבה לו סוסים'), חששה גם מצבא מקצוענים מקבלי שכר, הכפוף בדרך הטבע ללא כל מגבלות למלך או לשלטון, המשלם את שכרו, והוא עלול להיות גם צבא נוכרי הסר למרותו של מלך ישראל לצורך שלטון על עמו. שלמה המלך הקים צבא כזה, וכעבור דור התפלגה הממלכה עד לחורבנה. בבית שני החזיק המלך החשמונאי ינאי צבא שכירים מקצועני, ושלט בעזרתו על העם ביד חזקה ואדומה מדם. אפשר שהביטוי 'איש למשפחותיו לבית אבותיו' משמעו – דווקא צבא העם המייצג את כל שכבות העם ואינו מאפשר לשלטון רודנות לשמה.

ניתן להוסיף על דבריו ולומר שעצם מבנה המחנה לשבטיו ולפקודיו הוא חלק מסידור השכינה במחנה ישראל כולו, והמשכן מהווה את ליבו של מחנה ישראל ולא מקום נבדל ונפרד שהשכינה שורה בו. דבר זה עולה היטב מסימומו של ספר שמות²:

וַיִּכַּס הָעֲנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן: וְלֹא יָכַל מֹשֶׁה לְבֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעֲנָן וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן: וּבַהֲעֲלֹת הָעֲנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַסְעֵיהֶם: וְאִם לֹא יַעֲלֶה הָעֲנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד יוֹם הָעֲלֹתוֹ: כִּי עֲנַן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאִשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַסְעֵיהֶם (שמות מ', לד-לח):

שני הפסוקים הראשונים בפסקת הסיום של ספר שמות מובילים אותנו לתחילת ספר ויקרא. שלושת הפסוקים האחרונים מובילים אותנו לחומש הפקודים, ועוד נדון בכך. הענן שעל המשכן מתקשר בהם לכל מחנה ישראל ולשכינה ההולכת עמם מהר סיני לארץ ישראל. פרשת המפקד היא אפוא המשך לפרשיות השראת המשכן שבספר שמות.

ב. ישראל והערב (רב)

נביא כאן אפשרות שלישית לצורך במפקד, אפשרות שלא באה לסתור את קודמותיה אלא להשלים בהן פרט נוסף.

ספרנו, חומש הפקודים, פותח עם סיומו של ספר ויקרא, תורת כוהנים. את ספר ויקרא ניתן לחלק לשני חלקים ברורים: החלק הקודם בזמן הוא דווקא חלקו האחרון של הספר, פרקים כ"ה-כ"ז. לפרקים אלו – הכוללים בתוכם בעיקר את מצוות השמיטה והיובל, ערכים וחרמים ואת פרשיות הברכה והקללה – יש מסגרת ברורה:

וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר (ויקרא כ"ה, א):
אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרוֹת אֲשֶׁר נָתַן ה' בֵּינֵנוּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד מֹשֶׁה (שם כ"ו, מו):
אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי (שם כ"ז, לד):

2. כתבנו על כך בהרחבה בביאורנו על ספר שמות עמ' 570-573.

חלק זה הוא כנראה ספר הברית שניתן בהר סיני (ראה שמות כ"ד, ז).
חלקו הראשון של ספר ויקרא הוא עשרים וארבעת פרקיו הראשונים, ופתיחתו היא:
וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר ה' אֵלָיו מֵאֵהָל מוֹעֵד לֵאמֹר (ויקרא א', יא):

הדיבור מאוהל מועד מאוחר לדיבור מהר סיני.
סיומו של חלק זה הוא פרשת המגדף, ומיד אחריה נאמר ספרנו, חומש הפקודים.
נתבונן אפוא בפרשת המגדף, המסיימת למעשה את תורת כוהנים:

וַיֵּצֵא בְּן אִשָּׁה יִשְׂרָאֵלִית וְהוּא בֶן אִישׁ מִצְרִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְוּ בְּמַחֲנֶה
בֶּן הַיִּשְׂרָאֵלִית וְאִישׁ הַיִּשְׂרָאֵלִי: וַיִּקַּב בֶּן הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרָאֵלִית אֶת הַשֵּׁם וַיִּקְלַל
וַיִּבְיֵאוּ אֹתוֹ אֶל מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בֵּת דְּבָרִי לְמִטָּה דָן (ויקרא כ"ד, י-יא):

רש"י פירש שם על פי המדרש:

ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב. בא ליטע אהלו בתוך
מחנה דן, אמרו לו מה טיבך לכאן, אמר להם מבני דן אני. אמרו לו איש על
דגלו באותות לבית אבותם כתיב. נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב,
עמד וגדף (ספרא י"ד, ויק"ר ל"ב ומדרשים נוספים):

אך פירושה קשה, שהרי על פי סדר הפרשיות עדיין לא היה מחנה ישראל, ומהיכן דחה?
שמה ניתן לפרש בהיפוך מפירושה. המגדף היה מן הערב הרב שעלה ממצרים עם
בני ישראל. ערב³ משמעו – בני זוגות מנישואי תערובת, שיהדותם הייתה למחצה,
לשליש ולרביע, ונספחו אל מחנה ישראל בעת יציאת מצרים, כשארץ מצרים
עמדה חרבה מחמת המכות, ובני ישראל יצאו כמנצחים וכנושעים. הסתפחותם של
הערב אל מחנה ישראל כנראה לא עלתה יפה, וכפי שעולה כנראה ממעשה העגל
ומתלונות נוספות שהיו במדבר.⁴ אפשר שבני ישראל ריחקו אותם מעליהם מבחינה

3. אנו משתמשים בביטוי 'ערב' כמו בנחמיה י"ג, א-ב. המפרשים, בעקבות התרגום, כתבו 'ערב רב'
וכפי שכתוב בשמות י"ב, לח. אך להבנתנו, המילה 'רב' לא באה כחלק משם העצם אלא כתיאור
כמותו של הערב.

4. נבחר מעט נושא זה לענ"ד: הלימוד המקובל (ישנם לימודים נוספים) לזהותו הלאומית של בן
מנישואים מעורבים הוא (עפ"י הגמרא ביבמות י"ז, א) מן הפסוקים: 'ולא תחתן בם בתך לא תתן לבנו
ובתו לא תתן לבנה: כי יסיר את בנה מאחרי ועבדו אלהים אחרים' (דברים ו', ג-ד). הגמרא למדה משם
שבן של יהודי וגויה נחשב גוי, ובן של גוי ויהודייה נחשב יהודי. רש"י שם הביין ש'כי יסיר' הכוונה
להסרת יהודי מלידתו אל עבודה זרה. הכוונה אפוא לחתן הגוי שנשא את בתך היהודייה. בנם הנולד
הוא יהודי, וקיים חשש שאביו הגוי ילמד אותו לעבוד אלוהים אחרים. אך אין חשש שהאם הגויה
שנישאה לבן היהודי תסיר את הבן הנולד שיעבוד אלוהים אחרים, משום שבנם הנולד הוא אכן

חברתית ולא רצו לדור לידם. אפשר שריחוק זה הביא לסכסוך שפרץ במחנה, ועל פי המשכה של הפרשה הביא כנראה לקטטה המונית בין בני ישראל לערב, קטטה שהייתה רוויה בחבלות ובנזקי ממוץ:

וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: הוֹצֵא אֶת הַמִּקְלָל אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה וְסַמְכוּ כָּל הַשְּׂמָעִים אֶת יְדֵיהֶם עַל רֵאשׁוֹ וְרָגְמוּ אֹתוֹ כָּל הָעֵדָה... וְאִישׁ כִּי יִפֶּה כָּל נַפְשׁ אָדָם מוֹת יוּמָת: וּמִכָּה נַפְשׁ בְּהֵמָה יִשְׁלַמְנָה נַפְשׁ תַּחַת נַפְשׁ: וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוֹם בְּעַמִּיתוֹ כְּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יַעֲשֶׂה לוֹ: שֹׁבֵר תַּחַת שֹׁבֵר עֵינָיו תַּחַת עֵינָיו שֵׁן תַּחַת שֵׁן כְּאֲשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם כֵּן יִתֵּן לוֹ: וּמִכָּה בְּהֵמָה יִשְׁלַמְנָה וּמִכָּה אָדָם יוּמָת: מִשְׁפָּט אַחַד יִהְיֶה לָכֶם כִּגְר כְּאֲזַרְח יִהְיֶה כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם (ויקרא כ"ד, יג-כב):

בעקבות קטטה המונית זו, ששיאה היה גידוף שם ה', נאמרה פרשת המפקד בתחילת ספרנו, ועמה סידור המחנות. כאן נקבע שהערב ישוכנו מחוץ למחנה וילוו את בני ישראל מבחוץ.

לדברינו היה אפוא הבדל גדול בין ישראל בעת שחנו מול הר סיני לבין בני ישראל שחנו מול המשכן בפרשתנו. חנייתם מול הר סיני הייתה בערבוביה שבטית ובערבוביה ללא חלוקה מיהו מבניהם של אברהם, יצחק ויעקב ומי נספח אליהם ממצרים. בפרקנו נעשתה חלוקה זו לראשונה בדרך מפורשת, אף שהיה מפקד שקדם לפרשתנו, ערב הקמת המשכן. לצורך המפקד בתחילת פרשתנו היו כולם צריכים להתייחס אל משפחותיהם בעדים, והייתה זו עבודת נמלים סיוזיפית להכין את המפקד על פי צו ה'.

קשה⁵ להימלט מן הטעם המר העולה ממסקנת דברינו. מי שלא נמצא מיוחס אל אב ממשפחות בני ישראל המקוריות נדחה אל מחוץ למחנה. לעיל כתבנו סיבות לכך, עלייתם של הערב (רב) עם בני ישראל, שלא נבעה בהכרח מרצון להידבק בעם

גוי. ר"ת שם הבין ש'כי יסיר' הכוונה להסרת הילד מן הלאום היהודי להיות גוי. מחותנך הגוי, שבנך נשא את בתו (וזה הסמוך בפסוק ל'כי יסיר') ייקח את הנולד ללאומו, משום שהנולד אכן אינו יהודי. מכל מקום, הכול מסכימים שהנולד הולך בנישואי תערובת אחרי האם, ולא אחרי האב. אפשר שבעת מעשה המגדף דבר זה עדיין לא התפרש, ומעמדם של בני התערובת עדיין היה מעורפל. המגדף ניסה להיכנס למחנה ישראל, שעדיין לא היה מוסדר, אך הורחק משם בזרוע. אחרי התגרה הקשה והגידוף הביאו אותו אל משה. דינו לא היה ברור משום שלא ידעו אם הוא נחשב כבן ישראל. הכרעת הדין לסוקלו נבעה מהחשבתו כבן ישראל, ומשם ניתן היה ללמוד שבן אישה ישראלית ואיש מצרי הוא כבן ישראל. (אומנם יש לזכור שאיסור ברכת השם הוא גם אחת משיבוע מצוות בני נח, ובני נח מתחייבים על איסור זה מיתה.)

5. את הפסקה הבאה כתבתי כמסקנה של דיון וויכוח שהיה לי עם בני היקר, מאיר יצ"ו.

ישראל לשם שמים, אלא כדי לברוח ממצרים החֲרֵבָה אל מולדת חדשה. אך ודאי היו בין הערב אנשים שרצו להידבק במחנה ישראל, ובעיקר אנשים כמו המקלל, שאִמָם הייתה מישראל ואביהם היה מצרי, אך גם כאלו שהתגיירו ונספחו אל מחנה ישראל בלא קשר דם אל בני ישראל. התגרה שפרצה, סקילתו של המקלל והפרדת מחנה ישראל המיוחס מנספחיו עלולים בצדק ליצור תחושה של משוא פנים מצד אחד ודחייה מצד שני, תחושה של אי־שוויון, העתידה להתעצם בעת שבני ישראל המיוחסים יזכו בנחלות בארץ המובטחת, ורעיהם למסע המפרך ייוותרו גרים.

אפשר שתחושה זו באה לידי ביטוי להלן בדבריו הראשונים של חובב בן רעואל, שבתחילת המסע לארץ המובטחת ביקש לנטוש את עם ישראל ולשוב אל מולדתו:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבֵב בֶּן רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֲתָן מֹשֶׁה נֹסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר אָמַר ה' אֵתָּו אֲתָּו לָכֶם לָכֶה אֲתָּנוּ וְהִטְבַּנּוּ לָךְ פִּי ה' דִּבֶּר טוֹב עַל
יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלָיךְ פִּי אִם אֶל אֶרְצִי וְאֶל מוֹלְדָתִי אֵלָיךְ (י', כט-ל):

משה זקוק לרעות ולסיוע של חובב והוא ער לתחושתו שבסוף המסע לא יזכה לנחלה ולכן מבטיח לחובב נחלה בארץ:

וַיֹּאמֶר אֵל נָא תַעֲזֹב אֲתָּנוּ פִּי עַל כֵּן יִדְעַתָּה חֲנֻתָּנוּ בְּמִדְבָּר וְהִיִּיתָ לָנוּ לְעֵינָיִם: וְהָיָה
פִּי תִלָּךְ עִמָּנוּ וְהָיָה הַטוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יִיטִיב ה' עִמָּנוּ וְהִטְבַּנּוּ לָךְ (שם, לא-לב):

אנו עתידים לכתוב להלן שאפשר שדברי משה לחובב אינם דבר שיצא מן הכלל ללמד על עצמו בלבד, אלא ללמד על הכלל כולו יצא. ערב של נספחים וגרים שדבק בישראל דבקות של אמת אכן זכה לנחלה, אך גרורים מן הסוג דלעיל לא זכו לה ונותרו במעמד של גרים. להלן נכתוב שאנו מעריכים שרובם נטשו את מחנה ישראל לאחר גורת ארבעים השנה וכלל לא הגיעו ארצה. הפרשה תידון להלן בהרחבה, וכעת נסכם באמירה שמקומו של הגר הנספח המצוי היה בין המקלל, שנקב בשם ה', לבין חובב, שאביו אמר כשהגיע למחנה ישראל:

וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בְּרוּךְ ה' אֲשֶׁר הֲצִיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרָעָה אֲשֶׁר הֲצִיל
אֶת הָעָם מִיַּתְּחַת יַד מִצְרַיִם (שמות י"ח, י):

כל גר וכל נספח מן הערב היה יכול לבחור את דרכו בין השניים הנזכרים.

נבחר את דברינו מכיוון נוסף: ספר בראשית מבהיר לנו בכל מבנהו ובפרשות התולדות שבו שהעם הנבחר הוא בניהם של אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב

ונשיו. רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי מדגיש זאת פעם אחר פעם. ספר שמות רואה את העם הנבחר ביוצאי מצרים שעמדו על הר סיני בכרית עם ה' וקיבלו את התורה. הרמב"ם (איסורי ביאה י"ג ובמקומות רבים) מדגיש דווקא את עובדה זו. אין חפיפה מושלמת בין שתי ההגדרות, שהרי רבים מבני אברהם, יצחק ויעקב נותרו במצרים וסירבו לצאת ממנה ביום הגאולה. לעומתם, רבים מן היוצאים היו הערב, שקשרם לאבות האומה ולאמותיה רופף, ולעיתים כלל אינו קיים. אך הם עמדו למרגלות הר סיני בעת הכרית עם ה' על התורה ועל המצוות. כפילות ההגדרות יוצרת בעיה מובנית בהגדרת העם.

בפרשתנו עולים שני דברים עיקריים: א. ישנה הבחנה ברורה בין בניהם של אברהם, יצחק ויעקב לבין האחרים במבנהו של מחנה ישראל מסביב למשכן. עם זאת, גם הערב ממשיכים ללכת אחרי עמוד האש ועמוד הענן, גיזונים מן המן וממי הבאר ורואים את כבוד ה' הנגלה בענן; ב. בפרשתנו עולה לראשונה שבני ישראל אינם רק בניהם של האבות ושל האמהות, אלא גם של שבטי יעקב, של ראובן, שמעון, לוי ואחיהם. ההתנחלות בארץ עתידה להבריל את השבטים זה מזה – יהיו מהם שבטים שיעמדו על הברכה ויהיו שבטים שיעמדו על הקללה (דברים כ"ז), ועתיד להיות שבט נבחר, שבט לוי. האבות והאמהות היו אנשי א-לוהים, נביאים ונביאות. בני יעקב, עם כל גדלותם, לא היו נביאים. הם היו אנשים מן השורה, וחטאיהם נזכרים בתורה. עם זאת, התורה מייחסת להם חשיבות יתרה, ומבנה המחנה וחלוקת הארץ תלויים גם בהם. יש בכך אמירה ברורה על סגולת ישראל ועל ערכם של אנשים מן השורה בעיני ה'.

ג. הנשיאים

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעֲמְדוּ אִתְּכֶם לְרֹאשׁוֹן אֶלְיָצוֹר בֶּן שִׁדְיָאוֹר:
לְשִׁמְעוֹן שְׁלֵמִיאל בֶּן צוּרִישֵׁדִי: לִיהוּדָה נַחֲשׁוֹן בֶּן עֲמִינָדָב: לְיִשְׁשָׁכָר נַתְנָאֵל
בֶּן צוּעֵר: לְזָבֻלֹן אֱלִיאָב בֶּן חֵלֶן: לְבִנְיָמִן יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישַׁמֶּע בֶּן עֲמִיֵּהוּד
לְמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן פְּדָהצוֹר: לְבִנְיָמִן אֲבִידֹן בֶּן גְּדֵעִי: לְדָן אַחִיעָזָר בֶּן
עֲמִישֵׁדִי: לְאֲשֶׁר פְּגַעִיאֵל בֶּן עֶכְרָן: לְגָד אֱלִיָּסָף בֶּן דְּעוּאֵל: לְנַפְתָּלִי אַחִירֵע
בֶּן עֵינָן: אֵלֶּה קְרִיאֵי (קְרִי: קְרוּאִי) הָעֵדָה נְשִׂאֵי מִטּוֹת אַבּוֹתֶם קְאִשֵׁי אֶלְפִי
יְשׁוּדָאֵל הֵם (א', ה-טז):

משמות נשיאי השבטים ניתן ללמוד דבר אחד: לפנינו עשרים וארבעה שמות של שנים עשר הנשיאים ואבותיהם. תשעה מהם כוללים בתוכם את השם 'אל', שלושה מהם כוללים בתוכם את השם 'שדי', ושלושה (או ארבעה) את הכינוי 'צור'. (שלושה את

6. השם 'צוער' בספק.

המושג 'עמי'). אין בהם שום שם הפותח או מסיים בשמות והכינויים 'ה', 'יו' או 'יהו', השכיחים מאוד בהמשך המקרא. יש בכך מה שמזכיר את דברי ה' אל משה בתחילת דרכו במצרים:

וְאָרָא אֶל אֲבִרְהֶם אֶל יֶצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי וְשָׁמִי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם
(שמות ו', ג):

עולה מכאן שהשמות 'אל' ו'שדי' היו ידועים בשעבוד מצרים משום שהיו ידועים לאבות. שם הוי"ה עדיין לא היה ידוע עד להתגלות בסנה ולכן אינו מופיע בין יוצאי מצרים.⁷

ד. סדר השבטים במניין הפקודים

הנשיאים (לעיל) נכתבו על פי סדר האימהות. בתחילה נשיאי שבטי לאה, אחריהם נשיאי שבטי רחל ונשיאי שבטי בני השפחות בסדר שאינו ברור. מניין הפקודים הוא על פי דגליהם, והם יפורטו להלן בפרק ב', על פי ארבע שלישיות של שבטים. בפרקנו נכתבו ראשונים שבטי דגל מחנה ראובן: ראובן, שמעון וגד. אחריהם שבטי דגל מחנה יהודה: יהודה, יששכר וזבולן. אחריהם שבטי דגל מחנה אפרים: אפרים, מנשה ובנימין, ואחריהם דגל מחנה דן: דן, אשר ונפתלי. בפרק ב', במניין הדגלים, יקדם דגל מחנה יהודה לדגל מחנה ראובן, ואחריהם יבואו שני הדגלים האחרונים כסדרם בפרקנו. חילוף הקדימה בין דגל מחנה ראובן בפרקנו לדגל מחנה יהודה בפרק הבא על הדגלים אומר דרשני. הסדר הטבעי נראה הסדר שבפרק ב', שהרי כמתואר להלן (פרק י'), דגל מחנה יהודה הולך ראשון ואחריו דגל מחנה ראובן. ההיגיון של סידור המחנות מכתוב היטב את הסדר, שהרי דגל מחנה יהודה במזרח ודגל מחנה ראובן בדרום. מגמת פני המחנה בשלב הראשון, בדרך מהר סיני לארץ כנען, היא מזרחה, וממילא מחנה יהודה הוא הראשון. אומנם קשה להתעלם מכך שדגל מחנה ראובן שואף לככורה גם בסדר המחנות, ובסופו של התהליך תפס הוא את המזרח (ראובן וגד נחלו כעבור ארבעים שנה במזרח הירדן). לדעתנו, לכתחילה נחל שם גם שמעון, ונדון בכך בע"ה בהרחבה במקומו) ויהודה

7. נוסף על כך שתי הערות: א. השמות 'יוסף' (בעיקר כנזכר בתהילים פ"א: 'היוסף') ו'יהודה' רומזים לשם הוי"ה, אך מדובר ברמז בלבד. יוסף ויהודה כצמד קיימים במקומות רבים במקרא. עוד נוסף שהראשון שנקרא בשם המזכיר את שם הוי"ה הוא הושע, שהפך ליהושע. נזכיר זאת בע"ה ביתר הרחבה להלן בפרק י"ג.

ב. שם הוי"ה נמצא גם פעמים רבות בספר בראשית, אך הוא בלשון נסתר, משום שהתורה ניתנה על ידי משה שכבר ידע שם זה. הוא מופיע גם פעמיים בלשון מדבר, אך רק בחלום ועל שם עתיד רחוק, כברית בין הבתרים ובחלום הסולם.

בנחלתו תפס את הדרום. יש כאן רמז למאבק בין ראובן ליהודה על המנהיגות, שבאופן טבעי זוכה לה הבכור, אך בחללו את יצועי אביו הוחלף ראובן ביהודה. מאבק זה בא היטב לידי ביטוי בספר בראשית בפרשת השלכת יוסף לבור בעצת ראובן (בראשית ל"ז, כב), ומכירתו למדיינים ולישמעאלים אחר כך בעצת יהודה (שם שם, כו). הוא בא לידי ביטוי בפרשת צידוק הדין על החטא בעת שיוסף דרש מאחיו את בנימין והכניס אותם לשלושה ימים לבית סוהר. ראובן הצדיק עליהם אז את הדין בשל חטא מכירת יוסף (שם מ"ב, כב). ויהודה עשה זאת מאוחר יותר, בעת שבנימין נעצר באשמת גניבת הגביע (שם מ"ד, זט). הוא עשה זאת בדרך טובה יותר, שהציעה דרך תיקון ולא עונש. הוא בא לידי ביטוי גם בניסיון לשכנע את יעקב לתת את בנימין ביד האחים היורדים מצרימה: ראובן בתחילה בצורה לא נכונה בהצעה להמית את שני בניו (שם מ"ב, לו), ויהודה חודשים מספר אחריו בערבות לבנימין (שם מ"ג, ט). נרחיב בכך להלן בפרק על הדגלים.

ה. הסיפור שמאחורי המספר

נבחן בעיקר את השוואת הפקודים בפרשתנו למפקד בשנת הארבעים (פרק כ"ו), נבחן דברים נוספים ואפשר שנוכל להסיק מסקנות.

פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה רְאוּבֵן שְׁשֵׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְחֲמִשׁ מֵאוֹת (א', כא):
 אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הָרְאוּבֵנִי וַיְהִיוּ פְּקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת
 וּשְׁלֹשִׁים (כ"ו, ז):

מספרם של בני ראובן פחת במקצת, אך אין בכך חידוש גדול. הפרט האומר דרשני הוא הדיוק עד רמת העשרות בפקודי שנת הארבעים. נזכיר שפרט לשבט גד (ונדון בו להלן), התורה מדייקת במספרי השבטים עד מאות, ואינה כותבת את פרטי העשרות והיחידים. שמא ירדת הפקודים בראובן קשורה בעיקר לעדת קרח, שלשבט ראובן היה בה חלק מרכזי. להלן (כ"ו) נבאר את פרטי המספר הנזכר ואת חסרונם של מאתיים ושבעים איש כדי לעמוד על ארבעים וארבעה אלף איש. כרגע נזכיר שבמפקד להלן אכן נזכרת פרשת עדת קרח דווקא בפקודי שבט ראובן:

וּבְנֵי אֶלְיָאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וְאַבְיָרָם הוּא דָתָן וְאַבְיָרָם קְרוּאֵי (קרי: קְרִיאֵי)
 הָעֵדָה אֲשֶׁר הָצוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בְּעֵדַת קִרְחַן בְּהַצְתָּם עַל ה': וַתִּפְתַּח
 הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתַּבְּלַע אֹתָם וְאֶת קִרְחַן בְּמֹת הָעֵדָה בְּאֶכֶל הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים
 וּמֵאוֹתֵיהֶם אִישׁ וַיְהִיוּ לְגַס (שם שם, ט-י):

פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה שִׁמְעוֹן תְּשַׁעַה וְחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת (א', כג):
 אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַשִּׁמְעוֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וּמֵאוֹתָיִם (כ"ו, יד):

הירידה במספר פקודי שמעון גדולה במיוחד. כמעט שני שלישי מהשבת נכחד. ההסבר הראשוני המתבקש לכך הוא חטא בעל פעור בהנהגתו של זמרי בן סלוא, נשיא בית אב לשמעוני.⁸ נראה ששבת שמעון היה הלוקה העיקרי במגפה שהייתה בבעל פעור, אך עשרים וארבעה אלף חללי המגפה אינם נותנים הסבר שלם לירידתו במספר של שבת שמעון. נצטרך להניח על פי האמור שם שנהרגו בבעל פעור רבבות בני שמעון נוספים בידי שופטי ישראל,⁹ אף שמספרם לא נזכר שם בפרשה, או להניח שבני שמעון ניגפו בשל מעשיהם גם בפורענויות אחרות שהיו במדבר.

פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה גַּד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים (א, כה):

שבת גד הוא היחיד (פרט למה שכתבנו לעיל לגבי ראובן) שפקודיו נמנים עד לדיוק של חמישים ולא של מאות. אנו מניחים, שהתורה דייקה בכל השבטים למאותיהם בלבד משום שהתייחסה ליחידותיהם הצבאיות, והיחידות היו במספר של מאה. לעיתים היו יחידות קטנות יותר או גדולות יותר, אך התורה התייחסה אליהן כיחידות תקניות במספרים של מאה. אפשר שרק שבת גד החזיק יחידות צבאיות קטנות יותר, יחידות של חמישים. שמא הדבר קשור לגבורתו יוצאת הדופן של שבת זה, וממילא היו יחידותיו יחידות גרילה קטנות:

גַּד גְּדוּד יְגוּדָנּוּ וְהוּא יְגַד עֶקֶב (בראשית מ"ט, יט):

וּלְגַד אָמַר בְּרוּךְ מְרַחֵב גַּד כְּלָבִיא שֶׁכֵּן וְטָרַף זְרוּעַ אֵף קֶזְקֵד (דברים ל"ג, כ):
וּמִן הַגְּדִי נִבְדְּלוּ אֵל דָּוִד לְמַצַּד מְדַבְּרָה גְּבַרִי הַחַיִל אֲנָשֵׁי צָבָא לְמַלְחָמָה
עֲרֹכֵי צִנָּה וְרִמַּח וּפְנֵי אַרְיָה פְּנִיָּהֶם וְכַצְּבָאִים עַל הַהָרִים לְמַהַר (דה"א י"ב, ט):
אֵלֶּה מִבְּנֵי גַד רֵאשֵׁי הַצָּבָא אֶחָד לְמֵאָה הַקָּטָן וְהַגְּדוֹל לְאֵלֶּף: אֵלֶּה הֵם אֲשֶׁר
עָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן בְּחַדָּשׁ הָרֵאשׁוֹן וְהוּא מְמַלֵּא עַל כָּל גְּדִיתּוֹ גְּדוּתָיו וַיִּבְרָחוּ
אֶת כָּל הָעַמֻּקִּים לְמַזְרָח וְלַמְעָרָב (שם שם, טו-טז):

פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת (א, כז):

להלן נראה שבשבת יוסף יש למעלה משבעים ושניים אלף פקודים. גם כאן וגם להלן כ"ו, שני השבטים המאוכלסים ביותר הם יוסף ויהודה, שהם לאורך כל התקופות שני השבטים המרכזיים בעם ישראל.

8. ראו כ"ה, ו, יד.

9. ראו כ"ה, ד-ה.

פְּקַדְיָהֶם לְמִטָּה אֶפְרָיִם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמִשׁ מֵאוֹת (א', לג):
פְּקַדְיָהֶם לְמִטָּה מְנַשֶּׁה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמֵאוֹתָיִם (א', לה):
אֵלֶּה מִשְׁפְּחוֹת מְנַשֶּׁה וּפְקַדְיָהֶם שְׁנַיִם וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת (כ"ו, לד):
אֵלֶּה מִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי אֶפְרָיִם לְפְקַדְיָהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמִשׁ מֵאוֹת (כ"ו, לו):

שבת מנשה הוא הקטן בשבטים במפקד הראשון. הוא עולה עלייה תלולה במיוחד במפקד השני. אנו נאריך בכך להלן בשנת הארבעים. כאן נרמזו שחלק גדול משבט מנשה יצא ממצרים בשנים קדומות והתנחל בצפון מזרח הירדן, בגלעד ובבשן. זה מסביר את מספרם הקטן של יוצאי מצרים משבט מנשה בפרשתנו ומדוע גדל מספר זה כשנמנו בו בשנת הארבעים גם המתנחלים הקדומים של השבט, שנפגשו עם אחיהם במעמד ערבות מואב בשנת הארבעים.

גם רבים מבני אפרים יצאו ממצרים קודם יציאת מצרים הגדולה, וגם בהם נדון להלן. הם התנחלו בארץ כנען בגבול נחלתם העתידיה ועדיין לא נפגשו עם אחיהם במערבות מואב עד שעברו את הירדן. לכן נותר שבט אפרים קטן גם במניין בערבות מואב, והוא מופיע בגדולתו כ'עם רב' רק בעת ההתנחלות במערב הירדן.

פְּקַדְיָהֶם לְמִטָּה בְּנֵימֵן וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת (א', לו):

גם שבט בנימין קטן יחסית לשאר השבטים. לכאורה ניתן להסביר זאת בהיותו צעיר השבטים ולכן לא הספיק לפרות ולרבות כאחיו. אך בירידה למצרים הוא כבר היה לכאורה שבט הגדול במידה ניכרת מאחיו, שהרי בירידה למצרים נמנו לבנימין עשרה ילדים:

וּבְנֵי בְנֵימֵן בָּלַע וְבָכָר וְאַשְׁבַּל גָּרָא וְנַעֲמָן אַחִי וְרֵאשׁ מְפִים וְחַפְזִים וְאַרְדָּ:
(בראשית מ"ו, כא):

מספר זה גדול במידה ניכרת מכל שבט אחר במניין היורדים מצרימה. על כורחנו ניאלץ להבחין בכך שמספר לא מבוטל מן הנמנים כבני בנימין בעת הירידה אינם בניו אלא בני בניו. אלו נולדו כנראה זמן רב אחרי הירידה למצרים ולא נמנו בין יורדי מצרים אלא לצורך חלוקת הנחלות, שהתחשבה גם ביורדי מצרים ולא רק ביוצאי מצרים. אפשר שהיה לתורה עניין למנות בין יורדי מצרים לצורך הנחלות שנים עשר מבני בניה של רחל, מעין י"ב שבטים, שניים ליוסף ועשרה לבנימין. ראייה לרברינו יש מן המקראות הבאים:

וַיְהִיוּ בְנֵי בָלַע אַרְדָּ וְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הָאֶרְדָּי לְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הַנַּעֲמִי (כ"ו, ט):

ארד ונעמזן הם אפוא בני בניו של בנימין ולא בניו, וממילא נולדו מאוחר יותר. בדברי הימים עולה דבר דומה לגבי גרא, וכנראה גם אחי (אחוח) הנמנים בירידה למצרים כבני בנימין:

ויהיו בנים לבלע אדר וגרא ואביהוד: ואבישוע ונעמן ואחוח (דהי"א ח', ג-ד):

לפי זה נוכל לשוב להנחתנו הראשונה, ששבת בנימין היה קטן יותר משום שבנימין היה צעיר האחים.

1. סיכום מספר הפקודים

ויהיו כל הפקודים שש מאות אלה ושלוש אלפים וקמ"ש מאות וקמשים (א' מ):

מספר הפקודים כאן בשנה השנייה זהה למספר הפקודים בשנה הראשונה, במפקד בעת שהוקם המשכן:

לכל העבר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה לשש מאות אלה ושלוש אלפים וקמ"ש מאות וקמשים (שמות ל"ח, כ):

הזהות במספר הפקודים, למרות שעברה כמחצית שנה בין המפקד הראשון לשני, עשויה להצביע על כך שגם במניין השני נמנו דווקא יוצאי מצרים. חשיבות מניינם של יוצאי מצרים תובהר להלן בפרשת פינחס, במפקד לצורך הנחלת הארץ. נזכיר שלפני חטא המרגלים היה המפקד בפרשתנו נועד להנחלת הארץ. מדוע היה צורך בשני מניינים בהפרש זמן קצר ביניהם? נראה שהמניין הראשון, שהיה בעת הקמת המשכן, לא היה מחולק לשבטים. עתה, כשהוקם מחנה ישראל לשבטיו, נמנו שוב כולם, אך נמנו לשבטיהם.